

Ölüm Kavramının Heidegger ve Sartre Felsefesindeki Yeri*

Ezgi Polat¹

Zehragül Aşkın²

Özet: Ölüm kavramı, felsefe tarihinin temel sorunsal kavramlarından biri olarak karşımıza çıkmakla birlikte ontolojik ve varoluşsal içerimine Heidegger ve Sartre'da ulaşmıştır. Heidegger, ölüm fenomenini Dasein'in varoluşunu belirleyen ve yaşama anlam veren bir olanak olarak konumlandırmıştır. Sartre'da ise söz konusu kavram, Heidegger'den farklı olarak yaşamı değerden düşüren, insanda bulantı ve kaygı uyandıran absürt bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ölüm, Heidegger, Sartre, Varoluş, Absürt

The Place of the Concept of Death in Heidegger's and Sartre's Philosophies

Abstract: The concept of death, although appears as one of the fundamental problematic concepts of the history of philosophy, attained its ontological and existential content in Heidegger and Sartre. Heidegger positioned the phenomenon of death as a possibility that determines the existence of Dasein, and gives meaning to life. Unlike in Heidegger, in Sartre we confront with the concept at stake, as an absurd fact which evokes nausea and anxiety in the human being.

Keywords: Death, Heidegger, Sartre, Existence, Absurd

Giriş

Makale, ölüm kavramının Heidegger ve Sartre'daki izdüşümünü sorunsallaştırmakta ve her iki düşünürün ölüm kavramına ilişkin düşüncelerini aralarındaki ortak noktalar ve ayrımlardan hareketle karşılaştırmalı olarak analiz etmeyi amaçlamaktadır. Ölüm kavramı felsefe tarihinin temel sorunsal kavramlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim felsefe tarihine şimdiden geriye doğru bakışta söz konusu kavramın felsefenin doğum yerinden günümüze kadar farklı düşünürler tarafından, farklı kavram çatıları altında ele alındığını görmekteyiz. Bununla birlikte kavramın sonluluk ve geçicilik ile ilişkisinin

Polat, Ezgi. Aşkın, Zehragül. (2017). Ölüm Kavramının Heidegger ve Sartre Felsefesindeki Yeri. *Kilikya Felsefe Dergisi* (1). pp. 42-60.

* Bu makale Ezgi Polat'ın yüksek lisans tezinden hazırlanmıştır.

¹ Mersin Üniversitesi'nde yüksek lisans öğrencisi.

² Doç. Dr., Mersin Üniversitesi.

kurularak ontolojik ve varoluşsal bir içerime kavuşması ilk olarak Heidegger ve Sartre'da görülür.

Geleneksel felsefenin temel kavramlarından biri olan bununla birlikte modern felsefede kendisine yer bulamayan ölüm sorunsalı özellikle Heidegger tarafından çözümlenmeye tabi tutulmuştur (Malpas ve Solomon, 2006:15). Öyle ki Heidegger, çağdaş felsefenin ölüm üzerine düşünen ve yazan istisna filozoflarından biri olarak nitelendirilebilir. *Varlık ve Zaman*'da Heidegger'in ölüm üzerine analizleri kendisinden sonra gelen düşünürlerin felsefe yapma tarzlarındaki eğilimlerinin ana izleğini ölüm üzerinde yoğunlaştırmalarıyla sonuçlanmıştır. Bu düşünürlerden en bilindik ve tanınmış olanı bazı eleştirmenler tarafından *Varlık ve Zaman*'ın bir devamı olarak okunan *Varlık ve Hiçlik*'in yazarı Sartre'dır.

Heidegger, *Varlık ve Zaman*'ın "Dasein ve Zamansallık" başlığı taşıyan ikinci ayırımının "Dasein'in Olası Bütün Oluşu ve Ölüme Yönelik Varlık" başlığı taşıyan birinci bölümünde Varlığın anlamı sorusunu, varolmanın anlamının ne olduğu sorusuna dönüştürür. Dünyada Dasein Varlık tarzında varolan insanın, varolmanın anlamını aktüel hale geçirmesinin olanağı otantik varolma tarzını gerçekleştirmesidir. Bu bağlamda Heidegger'e göre Dasein'in, gündelikliğin (Alltaglichkeit) düşmüşlüğü içinde kendi varoluşunun otantik bir yorumuna ulaşabilmesi için kendi sonluluğuyla ve ölüm yönelimli varlığıyla (Sein zum Tode) yüzleşmesi gerekir. Burada Heidegger'in yapmak istediği varolmanın anlamına ilişkin kavrayıştan Dasein'in üzerinde yürüyeceği varolmanın anlamına ilişkin bir kavrayışa geçmektir. İşte tam da bu noktada ölüm, Dasein'in varoluşunun en uç sınır olanağı olarak varoluşun anlam ve değerini belirleyen bir yaşamsal olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki Dasein, ölüme yönelik kavrayışıyla kendi varoluşsal olanaklarını ele geçirir ve varoluşun gerçek anlamına ilişkin otantik bir yoruma ulaşır. Böylece Heidegger'e göre kendi varlığının anlamını kavrama konusunda hep eksik kalan Dasein, kendi yaşamının bütünselliğini sorgulama ve otantik varoluş tarzında açığa çıkarma olanağına sahip olur.

Heidegger'in perspektifinden yaşamın ölüm aracılığıyla anlam kazandığı kuşku götürmez bir gerçektir. Bununla birlikte ölüme bakış açısı basit bir amaç (neden) -sonuç ilişkisi değildir. Ölüm insan yaşamının bir amacı değildir. Nitekim Heidegger'in insanı doğrudan ölümlü bir varlık yerine ölüm yönelimli bir varlık olarak almasının nedeni de var olmamanın anlamının sorgulanması aracılığıyla var olmanın anlamına

ilişkin bir kavrayışa ulaşmaktır. Bu bağlamda ölümün insan varoluşunun ayrılmaz bir parçası oluşu ve bir başkasına devredilemezliği, ölümün insan için nasıl bir varoluşsal sorun haline geldiğini görmemize olanak sağlar. Çünkü İnsan kendi varoluşuyla kendini ilişkilendirdiği her anda ölümü bir olanak olarak kendi şimdisinde taşır. Böylece ölümün gelecekte gerçekleşecek beklenen bir olay olduğu düşüncesi kesintiye uğrar. İşte bu kesinti, gelecekte gerçekleşecek ölüm beklentisini saf dışı bırakarak varoluşun her anına yarar. Bu nedenle Heidegger'e göre insan bir kaygı varlığıdır. Çünkü her an gerçekleşebilecek bir olay olarak ölüm, bir tehdit olarak kendisini kaygı'da açığa çıkarır. Böylelikle kaygı içindeki insan, yaşamının her anında hiçliğini kendi önünde bulur ki, işte tam da bu noktada kendi hiçliğine sırtını dayayarak hem kendi varlığının hem de tüm varolanların varlığının anlamını sorgulama olanağına sahip olur. Heidegger'in ölüme verdiği varoluşsal anlam kendisinden sonra varoluşçu felsefenin tanrı tanımaz kanadının en büyük temsilcisi olan Sartre'da yankısını bulur.

Sartre, *Varlık ve Hiçlik*'te gerçekleştirdiği ölüm üzerine analizinde bazı noktalarda Heidegger'in argümanlarını devam ettirmiş, bazı noktalarda ise Heidegger'in ölüm kavrayışına yönelik önemli eleştirilerde bulunmuştur. Heideggerci varoluşsal anlamın sorgulanmasında Sisifos'un kayası gibi yaşamın her anında sırtında taşıdığı iyimser hiçlik kaygısı, Sartre'da yerini ölüm karşısında duyulan olumsuzluğun yol açtığı saçmaya bırakır. Sartre, Heidegger'in ölüme doğru varlık analizini eleştirir. Sartre'a göre ölümün saçmalığı karşısında yapabileceğimiz hiçbir şey yoktur. Ayrıca Sartre, Heidegger'in ölüme doğru varlık belirlemesini yadsımanın varoluşumuzun anlamını sorgulamaktan bizi alıkoyamayacağını belirtir. Zaten Sartre'a göre, insanın tasarımsal varlık yapısı ölümü kendiliğinden dışlar; başkasının ölümüyle karşılaştığımız anlar dışında ölüm yokmuş gibi yaşayabilmemizin nedeni, Epikuros'un çağlar öncesinden söylediği gibi "Biz varken ölümün olmayışı; ölüm varken de bizim olmayışımızdır" (Epikür, 1962:34).

Ölüm konusundaki bu karşıtlığın nedeni, her iki düşünürün de felsefi bakış açılarının farklılığından kaynaklanmaktadır. Sartre, Heidegger'in ismini ateist varoluşçu filozoflar arasında sayarken Heidegger, *Hümanizm Üzerine* adlı eserinde kendisinin bir varoluşçu olmadığını ısrarla vurgular. Heidegger'e göre Sartre varoluşçuluğun temel ilkesini "varoluş özden önce gelir" şeklinde tanımlarken, metafiziğin kullandığı dili kullanmaktadır (Heidegger, 2013:20). Çünkü Heidegger'e göre bu söylem, özün (essentia)

varoluştan (existentia) önce geldiğini söyleyen metafizik düşünmenin ters çevrilmesinden başka bir şey değildir. İşte tam da bu bakış açısının Varlığı unutturduğunu söyleyen Heidegger, Varlığı herhangi bir varolana indirgemeden yalnızca Varlık olarak düşünmemiz gerektiğini vurgular. *Varlık ve Zaman*'da Dasein'in özünün varoluşunda temellendiğini söyleyen Heidegger, bu düşüncesinin varoluşçuluğun temeli olan "varoluş özden önce gelir" ifadesinden tümüyle farklı bir anlama sahip olduğunu ileri sürer. Dasein'in özünün varoluşunda olması Heidegger'e göre, " 'kendi içinde insanın Varlığa doğru Mevcudiyetini sürdürdüğü tarz, Varlığın Hakikati içinde ekstatik olarak durmaktır'dan başka hiçbir anlama gelmez" (Heidegger, 2013:22). Bu bağlamda Heidegger'e göre Sartre, varoluş ile öz arasında bir ayırım yapmaktadır. Oysa Heidegger'e göre Varlığın hakikatine açıklık olarak duran Dasein'in Ek-sistenzi (varoluşu), özünü sürdürmek üzerine kuruludur. Varoluş ile özü birbirinden ayıran her türlü düşünce -buna varoluşçuluk da dahildir- Heidegger'e göre metafiziktir. Her ne kadar Heidegger'in felsefesi Varlığı kendi varoluşunda açan Dasein'in fenomenolojik yorumundan dolayı varoluşçu unsurları içinde barındırıyor olsa da, Heidegger'in asıl vurgusu Varlığın anlamı üzerinedir.

Sartre'ın *Varlık ve Hiçlik* adlı yapıtı okunduğunda, filozofun üzerindeki Heidegger etkisi açıkça görülmektedir. Nitekim Sartre, kullandığı çoğu kavramı Heidegger'den ödünç almış; ancak bu kavramları bir varoluşçu olarak yorumlamıştır. Heidegger ölüm fenomenini fundamental ontolojisinin kalkış noktası olan "Varlığın anlamı nedir?" sorusu bağlamında ele almıştır. Sartre ise, belirlenmiş bir öze sahip olmayan yani varoluşunun özünü öncelediğini düşündüğü bu nedenle de özgürlüğe mahkum ettiği insanın fenomenolojik ontolojisinden hareketle çözümlemeye çalışmıştır.

Bu açıklamalar bağlamında makale, Heidegger ve Sartre'ın ölüm üzerine birbirinden tamamen farklı olan kavrayışlarının karşılaştırmalı bir analizini sorun edindiğinden öncelikle Heidegger'de ölüm kavramı ve analizi konu edinilecektir. Heidegger'in ontoloji tarihine yapmış olduğu özgün katkı, temellerini attığı fundamental ontoloji idesine sırtını dayayarak Varlık ile bir varolan olarak insan arasında kurduğu kökensel ilişkide insanın ölüm yönelimli sonlu varlığına verdiği merkezi önem vurgulanacaktır. Varlığı kendi varoluşundan hareketle kavrayan ve Varlığın hakikatinin içinde durarak onu açan insan, Varlıktan sorumludur. Heidegger'in de ifade ettiği gibi "insan Varlığın çobanıdır" (Heidegger,

2013:23). Bu nedenle Heidegger'e göre insan, Varlığın hakikatini koruyup kollamak durumundadır. Bunun yolu ise, insanın kendi varoluşunu anlamasıdır ki bu da ölüm aracılığıyla keşfettiği otantik varoluşunu aktüel hale geçirmesinde temellenmektedir.

Makalenin ikinci bölümünün konusunu ise, Sartre'ın *Varlık ve Hiçlik* yapıtında ortaya koymuş olduğu Varlık anlayışı bağlamında ölüm kavramına yönelik ortaya koyduğu düşünceler oluşturacaktır. Sartre'ın Varlık anlayışının ana hatlarının analiziyle, insan ile ölüm arasındaki ilişki açığa çıkarılarak ölüm kavramının özgürlük kavramıyla olan ilişkisi analiz edilmeye çalışılacaktır. Sartre'ın Kendisi İçin Varlık olarak tanımladığı insan, bilince sahip olması bakımından olduğunu aşan olmadığını ise olan tasarımsal bir varlıktır. Bu nedenle insan gerçekliği, Sartre'a göre eksiklidir. İnsanın aşkın yapısından kaynaklanan eksikliği aynı zamanda ontolojik yapısında özgürlüğe yazgılı olduğu anlamına gelmektedir.

I.

Heidegger'in *Varlık ve Zaman*'da sıkça vurguladığı gibi felsefe yapma tarzındaki özgünlüğü (Varlığın anlamı sorgulamasında açığa çıkan) hermeneutik ontoloji girişiminde temellenir. Onun hermeneutik ontolojisinin temel belirleyici özelliği, Varlık sorgulamasına dünyada Dasein tarzında bulunan insansal varlığın fenomenolojik analizini dahil etmiş olmasıdır. Dasein, dünyada diğer varolanlar ile olan ayrımında anlayan ve Varlığa açık olan bir varolan olma olanağında temellenen bir üstünlüğe sahiptir. Dasein, ontiko-ontolojik önceliğini oluşturan bu üstünlüğü aracılığıyla varlığın anlamına ilişkin soruyu sorma ve yanıtlama olanağına sahiptir. Öyle ki Heidegger, fundamental ontolojisinin temelini bir varolan olarak insanın Varlık ile kurduğu bu kökensel ilişkide temellendirmektedir. Bu noktada Heidegger'in de belirtmiş olduğu gibi bu kökensel ilişkinin taşıyıcısı ve "Varlığın anlamına ilişkin soruda birincil olarak sorgulanan Dasein karakterinde varolanın varlığının anlamı" sorusudur (Heidegger, 2011:43). Dasein'in varlığının anlamı ise, onun en kökensel belirlenimi olan dünya içindeki varoluşunun (in der Welt sein) analizinde açığa çıkan temel yapılarının çözümlenmesinde temellenir. Heidegger, Dasein'in varoluşsal yapılarını eksistensiyeller olarak adlandırır. Buna göre Dasein, dünyada diğer varolanlardan farklı olarak kendini yaşamının her anında kendisiyle ilişkilendirebilme özelliğiyle ve "hep-benimkilik" (Jemeinigkeit) karakterine sahip olmasıyla ayrılır. Bu nedenden dolayı Heidegger'e göre Dasein, dünyada gerçek anlamda bir

varoluşa sahip tek varolandır: “Varoluş tarzındaki Varolan, insandır. Sadece insan varolmaktadır. Kaya vardır, fakat varolmamaktadır. Ağaç vardır, fakat varolmamaktadır. At vardır, fakat varolmamaktadır Melek vardır, fakat varolmamaktadır. Tanrı vardır, fakat varolmamaktadır” (Heidegger, 2009:16). *Metafizik Nedir*’de Heidegger’in söylediği gibi yaşamının her anında Dasein’in kendi varlığıyla kendisini ilişkilendirebilmesi özelliği, yani ontolojik önceliği ontik varlığını önceler. Bu bakımdan Dasein’in temel varoluş yapıları onun yaşamının en uç (sınır) olanağı olarak karşımıza çıkan ölümünde ve ölüm yönelimli varoluşunda temellenir.

Heidegger’e göre gündelik yaşamda üstü örtülen ve kamulaştırılarak herkesin anlayışına dönüştürülen en önemli insani olanaklardan biri ölümdür. Bununla birlikte Dasein’in gündelikliğin (Alltaglichkeit) düşmüşlüğü içinde kendi varoluşunun otantik bir yorumuna vesile olan da onun kendi sonluluğuyla ve ölüm yönelimli varlığıyla (Sein zum Tode) yüzleşmesidir. Bu bağlamda Heidegger, *Varlık ve Zaman*’da ölüm kavramı aracılığıyla Varlığın anlamına ilişkin kavrayıştan, varolmanın anlamına ilişkin bir kavrayışa geçmektedir. İşte tam da bu noktada ölüm, insansal varlığın varoluşunun en uç sınır olanağı olarak varoluşun anlam ve değerini belirleyen varoluşsal- hermeneutik bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki insan ölüme yönelik kavrayışıyla kendi varoluşsal olanaklarını ele geçirmekte ve ontolojik yapısının gerçek anlamına ilişkin varoluşsal otantik bir yoruma ulaşmaktadır. Böylece Heidegger’e göre kendi varlığının anlamını kavrama konusunda hep eksik veya geç kalan Dasein, kendi yaşamının bütünselliğini sorgulama ve otantik varoluş tarzında açığa çıkarma olanağına sahiptir.

Heidegger, ölüm yönelimli varlığın otantik varoluş tarzı ile ölüm arasındaki kökensel ilişkiyi açıklayabilmek için Dasein’in varoluşundan, olgusallığından ve düşmüşlüğünden hareket eder. İnsansal varlığın olgusallığına karşılık gelen dünya içindeki varlığı ölümle sınırlandırılmıştır. Dasein, dünyaya diğer varolanların ortasına fırlatılmış ve kendini bir şekilde dünyada bulmuştur. Bu bağlamda varoluşun kendi içinde bir nedeni olmadığı gibi, her bir Dasein’in kendi varoluşunun sorumluluğunu ve kendi varoluşuyla kendisini ilişkilendirmesinin fenomenolojik açılımı olan dünya içindeliğinin hermeneutik yorumunu üstlenmesi gerekmektedir. Dolayısıyla her gün içine uyanılan Dünya, Heidegger için konumsal ve mekânsal bir yer olmaktan çok varoluşsal ilişkilerden oluşan hermeneutik bir ağıdır ve varoluşu da daha özel bir anlamda onun bu olgusallığına, doğumu ve ölümü arasına sıkışmış geçici

varoluşuna, yani zamansallığına karşılık gelmektedir. Bu noktada ölüm, Heidegger'e göre Dasein'a varoluşunun geçiciliğini ve zamansallığını bildiren bir fenomendir. Öyle ki Heidegger'e göre sonluluk ile karşılaşma, Dasein'ın geçici varoluşuyla karşılaşmasına ve böylelikle varoluşunun zaman ilgili yapısının otantik kavrayışına vesile olan kaygıda açığa çıkmaktadır. İşte bu varoluşsal kaygı, gündelik yaşamda korkuya dönüşmediği zaman Heidegger'e göre, otantik varoluşumuzu açığa çıkarıp ölüme dayanmamızı mümkün kılmaktadır.

Heidegger, ölüm fenomeninin Dasein'ın en özgün olanağı olduğunu göstermek için Dasein'ın dünya içindeliğinin temel belirlenimlerini açığa çıkaran ölüm kaygısında ve kaygı ilgili varoluş, olgusal ve düşkünlüğünde açıklar. Varoluş ile ilgisinde ölüm, Dasein'ın olanaklarının sınırlılığı ile yüzyüze gelmesini ifade eder. Buna göre Dasein, kendisini mesele edinme olanağına sahip olup, kendi imkanları olarak vardır ve bu imkanlar dahilinde Heidegger'in de belirttiği gibi kendini seçebilir, kazanabilir veya kaybedebilir. Burada Heidegger'in vurgusu Dasein'ın otantik ve inotantik her iki varoluş tarzıdır. Heidegger için her iki varoluş tarzı arasında hiyerarşik bir öncelik sonralık ilişkisi bulunmaz. Dasein için otantik bir varoluşa sahip olmak kadar, inotantik bir varoluşa sahip olmak da olasıdır. Hatta gündelikliğinde Dasein, daha çok kamusalığın kuşatılmışlığında inotantik bir yaşam tarzına sahiptir. Bu bağlamda inotantik varoluş, Dasein'ın kendisinden kaçıp kamusalığın nesneleştirici ilişkileri içine bir düşüş veya geri çekiliş olmasına rağmen, Dasein'ın otantik varoluşuna zemin hazırlaması açısından onun varoluşsal yapısı gereğidir. Bununla birlikte Heidegger'e göre Dasein'ın eksistansiyel analizinin tam olarak gerçekleştirilebilmesi için otantik varoluş tarzının açığa çıkarılması gerekmektedir. Bu noktada Dasein'ın varlık olma potansiyellerini ortaya çıkardığı gündelikliğinin doğum ile ölüm arasındaki süreci kapsadığına dikkat çeken Heidegger, otantik varoluş imkânının eksistansiyel bir ölüm analizinde ortaya çıkacağını iddia etmektedir. Nitekim Heidegger, dünya içindeliğin kaçınılmaz sonu olan ölümü, Dasein'ın tüm diğer imkânları gibi bir imkân olarak kavramakta ve kendisini bu imkân ile ilişkilendirebilen Dasein'ın hem kendi yaşamını anlamlandırabilme hem de kendi varoluşunu bütün olarak kurabilme olanağını ölüme yönelik varoluşuna ilişkin varoluşsal kavrayışında temellendirmektedir.

Heidegger'e göre kaygı, insansal varlığın kendi önünde duran varoluşuyla ilgilidir. Kaygı, insanın olanaklarına açılmasını sağlayan en temel varlık olanağıdır. Geçiciliğinin farkında olan insan için kaygı

yaratan ölüm, varoluş olanaklarının ona açılmasını sağlamaktadır. Buna karşın Heidegger'e göre otantik varoluşa geçişin olanağı olan geçici varoluşun yaratmış olduğu varoluşsal kaygı, gündelik yaşamda bir korku kaynağına dönüşmektedir. Heidegger'e göre gündelik yaşama ölümden kaçış egemendir. Çünkü ölüm insanın dünyadaki varlığının sonuna işaret etmektedir.

Dasein'ın dünyadaki varoluşunu ortadan kaldıran ölüm, bütünlük açısından bakıldığında olanaksızlığın olanağı konumundadır. Şu halde temel sorun varoluş karşısında ölümün nasıl konumlandırılacağıdır. Heidegger, ölümü Dasein'ın varoluşunu bütün olarak kavramasının bir olanağı olarak kavramamız gerektiğini belirtir. Dasein, dünyadaki geçici varoluşunu kendisi için bir imkân olarak kavradığında varoluşunu otantik bir biçimde kurabilir. Heidegger'e göre insanın diğer varolanlardan üstünlüğü varoluşa sahip olmasıdır. Varoluşa sahip olması açısından Dasein, ne ise öyle olmayan ve hep kendi imkânlarına doğru açılan bir olagelmedir. Heidegger'in "kendini öndeleme" olarak nitelendirdiği bu durum, Dasein'ın kendi imkânlarını şimdi'sine taşıyan tasarımsal varlığını ifade etmektedir. Heidegger'e göre Dasein'ın varlık yapısının bir sonucu olan bu olanak kesintisizdir; Dasein imkânlarına eriştiği anda bile onun için yeni bir imkân ufukta belirmiş olur. Bu nedenle Heidegger'e göre Dasein, daimi bir tamamlanmamışlıktır. Ölüm söz konusu olduğunda ise, Dasein'ın yapısal tamamlanmamışlığı bir tamlığa dönüşür; ancak o zaman da Dasein, dünya-içindeki-varoluşunu kaybetmiş olur.

Heidegger'e göre, ölümle başkaları aracılığıyla tanışan Dasein'ın bütünlüğüne ilişkin sorgulamada gündelik yaşamında başkalarının ölümünün Dasein için ne ifade ettiğini anlamamız gerekmektedir. Burada ilk açığa çıkan Dasein'ın gündelik yaşamında ölümü herkesin başına gelebilen bir "olay" şeklinde kavradığıdır. Dasein, kendi ölümüne ilişkin gerçek bir deneysel kavrayışa hiçbir zaman ulaşamayacağından ölümü hep başkalarının ölümü olarak deneyimler ve gündelik yaşam sonluluk kaygısının üzerini -hep başkalarının başına gelen bir başa gelme olarak- örter. Heidegger'e göre ölüme yönelik bu kollektif kamusal yaklaşımın amacı, ölümün yaratmış olduğu varoluşsal kaygıyı maskeleye yöneliktir. Fakat tüm bu maskeleye ve örtmeye karşın ölüm, ne zaman ve nasıl yaşanacağı belli olmayan kesin fakat bireysel bir deneyimdir. Bu nedenle gündelik yaşamını başkalarıyla paylaşan Dasein, kendi ölümünü paylaşamaz. "Her Dasein, kendi can verişini tek başına omuzlamak zorundadır" (Heidegger, 2011:255). Ölüm, her bir insanın başkasına

devredemeyeceği veya bir başkası adına yaşayamayacağı bir olanak olarak bireysel ve otantik bir deneyimdir. Heidegger'in amacı, Dasein'ın bütünlüğünün kurucusu ve hep kendi başına üstlenmek zorunda olduğu ölümü, eksistansiyel olarak açığa kavuşturmaktır. Tam da bu noktada Heidegger, ölümün analiziyle elde edilenleri üç maddede toplamaktadır:

1. Varolduğu müddetçe Dasein'a, daha hep olabileceği şu veya bu henüz-olmamışlık aittir –buna daimi “noksanlık” diyoruz. 2. Hep henüz-hitama-kavuşmamış-olanın hitama-kavuşması (noksanlığın varlıksal olarak ortadan kalkması), artık-Dasein-olmamak karakterine sahiptir. 3. Hitama-kavuşma, şu ya da bu Dasein'ın hiçbir şekilde vekalet ettiremediği bir varlık haline delalet eder” (Heidegger, 2011:257)

Heidegger, bu noktada şu soruya yanıt aramaktadır “*Ölüm esasen hangi anlamda Dasein'ın sonu olarak kavranmalıdır?*” (Heidegger, 2011:260). Dasein'ın kendisini kendisiyle ilişkilendirebilen ve her durumda hep kendisi olan varlık üstünlüğüne dikkat çeken Heidegger, Dasein'ın kendi ölümüne ilişkin örtük bir kavrayışa sahip olduğunu düşünmektedir. Dasein dışında hiçbir varolan dünyadaki geçici varoluşunun farkındalığına sahip değildir. Bu nedenle Heidegger'e göre “adına ölüm denilen son, Dasein'ın vefat etmesi değil, bu varolanın sona doğru varlığıdır” (Heidegger, 2011:261). Böylece Heidegger, Dasein'ı ölüme doğru varlık (Sein zum Tode) olarak tanımlayarak, ancak ölüme gerçekleşecek olan fakat o zaman da Dasein'ın “orada” olamayacağı anlamına gelen bütün oluşun anlamının açığa çıkacağını belirtmektedir.

Öyleyse ölüm, ölüme yönelik varlığın bizzat kendisinin üstlenmek zorunda olduğu bir imkândır. Heidegger'e göre bu imkân, Dasein'ın en temel belirlenimi olan dünya içindeki varlığını tehdit eder. Ölüm ile yüz yüze gelen Dasein, dünyayla olan ilişkilerini askıya alır ve tüm bağlantılarını koparır. Başkalarının ölümü aracılığıyla tanışılan bu en uç imkânın asla atlatılamayacağı kesindir. “Böylelikle ölümün; *kendine özgü, bağlantısız, atlatılamaz imkân* olduğu açığa çıkmış olur” (Heidegger, 2011:266). Heidegger, olgusal anlamda Dasein'ın daha en başından bu imkân içine fırlatılmış olduğunu söylemektedir. Fırlatılmışlık olgusunu Dasein'ın düşkün varlığı perspektifinden ele alan Heidegger, Dasein'ın hem geçici varoluşunu açığa çıkaran hem de geçiciliğinin ölüm yönelimli gidişatının üstünü örterek, Dasein'a sahte bir evde olma duygusu veren gündelikliğin, ölümün varoluşsal bir imkân olan karakterinin üstünü

örttüğünü belirtmektedir. Dasein'ın, otantik varoluşunu gizleyen gündelikliğine ölümden kaçış egemendir. Heidegger, en çok lakırdıda (Gerede) kendisini gösteren bu düşkün kaçışın herkes tarafından şöyle dile getirildiğini söyler: “ölüm kesin gelecek, ama şimdilik değil” (Heidegger, 2011:273). Heidegger, buradaki “ama” ifadesinin ölümün kesinliğinin inkâr edilmesi; “şimdilik değil” ifadesinin ise, ölümün ötelenerek, Dasein'ın hergünkü ilgilenimlerine devam etmesini söylediğini belirtir. Herkesin ölüm hakkındaki düşüncelerinden hareketle Heidegger, ölüme kesinlik ve belirsizlik karakterlerini ekleyerek eksistansiyel-ontolojik ölüm tanımını genişletmektedir: “*Dasein'in sonu olarak ölüm; Dasein'in en kendine özgü, bağlantısız, kesin ve bu haliyle belirsiz ve atlatılamaz imkânıdır*” (Heidegger, 2011:274).

Dünya-içinde-varlık olmak, ölümlü olmak demektir. Dasein'ın zamansallığı dünyadaki varlığının ölüme doğru olduğunun varoluşsal farkındalığında açığa çıkmaktadır. Nitekim Heidegger zamansallığı, zaman içinde; geçici ve ölümlü olmak olarak tanımlamaktadır (Heidegger, 2002:3). Zamansallık, Dasein'ın oradaki varlığı ile ölümü arasındaki geçicilik deneyimidir. Bu geçicilik deneyiminin zaman ilgili yapısını açığa çıkaran en temel ruh durumu ise kaygıdır. Dasein'ın özünde bir kaygı varlığı olmasının nedeni, bu zaman ilgili geçici varoluşuna ilişkin bir varlık anlayışına sahip olmasıdır. Çünkü ölüm, Dasein'ın iradesini aşan ve katlanmak zorunda olduğu en uç olanağı durumundadır. Ölüme yönelik kaygı ile ölüm korkusunu birbirinden ayıran Heidegger'e göre ölümden dolayı duyulan kaygı, Dasein'ın ölüme doğru varlık olduğunun açılanmışlığıdır. Heidegger, korku ve kaygı kavramlarını Kierkegaard'dan almıştır. Buna göre, korkunun bir nesnesi varken kaygının bir nesnesi yoktur. Kaygı, insanın dünya içindeki varlığından kaynaklanan ve bırakılmışlık karşısında duyulan içsel bir sıkıntıdır. Ölümden duyulan kaygı da, Dasein'a dünya içindeki geçici varlığını hatırlatarak varoluşsal olma olanaklarının sınırlılığı ile yüz yüze gelmesini sağlar.

Heidegger, gündelikliği içinde ölüme yönelik inotantik bir varoluşa sahip olan Dasein'ın otantik bir ölüm kavrayışı geliştirmesinin eksistansiyel koşullarını ortaya çıkarmak istemektedir. Bu nedenle ölüme yönelik varlığın aslında kendi imkânına yönelik olduğunun ve bu imkân tarafından belirlendiğinin açığa kavuşturulması gerekmektedir. Heidegger'e göre bir imkân söz konusu olduğunda ona yönelik bir beklenti de söz konusu olmaktadır. Fakat beklenti, bir şeyin gerçekleşmesini beklemektir. “Demek ki beklentide de, imkândan sıçramak ve gerçek olanı dayanak

almak yatar” (Heidegger, 2011:278). Ancak ölüm beklentisinde Dasein’ın gerçekleştirebileceği bir şey yoktur. Çünkü ölümlle birlikte Dasein, dünya içindeki varlığını kaybetmektedir. Bu nedenle Heidegger, ölüm imkanına yönelik beklentiye terminolojik olarak “imkanı öndelemek” adını verdiğini söylemektedir (Heidegger, 2011:78). Dasein’ın ölüm imkânını öndelemesi demek, ölüme yönelik varoluşunu anlaması demektir. Ölümü kendisi için öndelerken Dasein, ölümün asla başkasıyla paylaşılabilen ve kendi üstlenmek zorunda olduğu bir imkân olarak açığa çıkardığında tümüyle kendi başına kalır. Dasein, gelecekteki ölümünü öndeleyerek, kendi varlığından vazgeçmesi gerektiğini anlar ve böylece dolaylı olarak kendi varoluşunu söz konusu edinir. Flynn’in de belirttiği gibi, zamanda bir daha aynı noktada bulunamayacağımızı fark ettiğimiz zaman, varolmanın ne anlama geldiğiyle ilgili bir anlayış geliştirebiliriz (Flynn, 2006:75). Var olmama kaygısıyla kendi varoluşunu harekete geçiren Dasein, kendini ve yaşamını anlama imkânı bularak, otantik bir hayat olanağını da ele geçirmektedir. Heidegger’e göre, Dasein’ın kesin fakat belirsiz olan ölümü öndelemesinin ve ölüme ilişkin otantik bir kavrayış geliştirmesinin olanaklı koşulu kaygı varlığında temellenmektedir. Kaygı aracılığıyla Dasein, ölümü şimdisine taşıyarak kendini ölüme doğru özgürce bırakabilir. Buradaki soru, Dasein’ın kendini öndelemeyi neden ve nasıl isteyeceği sorusudur. Dasein’ın, herkes içindeki kaybolmuşlukta, ölüm imkânını öndeleyerek, kendi olmayı tercih etmesi nasıl mümkündür? Heidegger, Dasein’ı otantik bir varoluşa çağıran şeyin *vicdanın sesi* olduğunu söyler. (Heidegger, 2011:284). Vicdanın sesi, Dasein’ın kendi kendisini anlamasını ister ve onu kendisine geri çağırır. Heidegger’e göre, kendisine bu içsel ses aracılığıyla çağrıda bulunan Dasein, geçici varoluşunu sürdürme sorumluluğunu üstlenir.

II.

Heidegger’in ölümü bir olanak olarak kabul eden düşüncesine tam bir karşıtlıkla kendi ölüm düşüncesini kuran Sartre’a göre, ölüm tam anlamıyla absürttür. Dünyada olmanın nedensizliği gibi ölecek olmanın da bir nedeni yoktur. Bu nedenle ölüm olumsal bir olgudur ve saçmadır. Ölüm, yaşamın ortasında rastlantısal olarak aniden belirir ve insanın tüm olanaklarını olanaksızlığa uğratar. Heidegger’in Dasein’ın imkanı olarak nitelendirdiği ölüm, Sartre’a göre olanakların olanaksızlaşmasından başka bir şey değildir. Sartre’a göre, insan hiçbir zaman ölümü bir olanak olarak kavrayamaz. Çünkü insan ontolojik yapısında, hep bir sonraki an’ı talep eden ve kendini gelecek olanaklarına durmaksızın fırlatan özgür bir

varlıktır. Bu nedenle Sartre'a göre, insan ölümü düşünmez; düşünmek istemez. Ölüm yalnızca insanda bulantı duygusuna yol açan olgusalıktır. Sartre, varoluşun olanaksızlaşması olarak gördüğü ölüm olgusunu, insanın özgürlüğe yazgılı varlığı açısından ele almaktadır. Sartre'a göre insan gerçekliği mutlak bir özgürlüktür. Fakat insan, kendisinden önce tasarlanmış bir dünya içinde, belirli durumlarla karşı karşıyadır. Bu durumlar, insanın özgür edimlerini sınırlandırırsa da Sartre'a göre asla özgürlüğün önünde bir engel değildirler. Çünkü Sartre, özgürlüğün tam da durumlar karşısında kendini keşfettiğini düşünür. İnsanın özgürlüğü, kendisini seçmesine dayanmaktadır. Dünyanın koşulları içinde kendisini seçen insan gerçekliği bu dünya durumlarına rağmen özgürdür.

Sartre'ın Varlık ve Hiçlik kutupluluğunda insanın yönelimsel etkinliğinden hareketle temellendirdiği tasarımsal özgürlük anlayışının temelini, Husserl'in fenomenolojisinin ve Heidegger'in ontolojisinin etkisinde yazdığı *Varlık ve Hiçlik* adlı yapıtının "Varlığın Araştırılmasına Giriş" bölümünün "Fenomen Fikri" alt başlığında açıkladığı fenomenolojik yaklaşımı oluşturur. Fenomenolojik bir ontoloji kurmayı amaçlayan Sartre'a göre, varolan her şey bilince nasıl görünüyorsa öyledir. Fenomenler bilinçten bağımsız bir gerçekliğe sahip değildir. İnsan bilince sahip olarak, doğa yasalarına bağlı olan tüm nesnelere karşısında kendi farkındalığına sahip olması ve diğer varolanların varlığına kayıtsız olmaması bakımından ayrı bir yerde bulunur. Sartre'a göre, insanın dünya karşısındaki tavrı, sorgulayıcı bir tavidir ve Varlık hakkındaki tüm sorularımızı koşullandıran ise, "varlık-olmayanın bizim içimizdeki ve dışımızdaki sürekli olabilirliğidir" (Sartre, 2013:52). Dolayısıyla varlığın anlamı, insan ile dünya arasındaki ilişkide açığa çıkmaktadır. İnsanı "dünya-içinde-varlık" olarak konumlandıran ve Varlığın insan ile dünya arasındaki ilişkide açığa çıkacağını belirten Heidegger'e ek olarak Sartre, varlığa ilişkin fenomenolojik yorumu öznelere ilişkiyi de dâhil ederek genişletmiştir. Bilinç sahibi olarak insan, dünyaya ve dünya üzerindeki başkalarının varlığına yönelmiştir. Bu nedenle insan karşısında bulunan hiçbir şey onun anlam vermelerinden bağımsız değildir. İnsan ile dünyayı farklı iki varlık alanı olarak ayıran Sartre, bu ayrımı bilincin aşkın yapısı üzerine kurmaktadır. İnsan, olduğunu aşan olmadığını ise olan bir varlık olarak kendi kendisiyle özdeş olmaya direnen bir varlıktır ve bu nedenle Sartre'a göre özgür olmaya mahkûmdur. Dolayısıyla Sartre'ın varoluşçuluğu, varlık yapısı mutlak özgürlük olan insanın özgürlüğünü deneyimlediği yer olan dünya ile başkaları arasındaki ilişkinin fenomenal bir yorumudur.

Bu bağlamda Sartre, ölüm olgusunu insan gerçekliğinin temeli olarak gördüğü özgürlük ile ilişkisinde ele almaktadır. Heidegger'in aksine Sartre için ölüm, insanın olanağı değil olgusallığının sınır durumlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle Sartre, ölümlü olmanın insan özgürlüğü tarafından nasıl aydınlatıldığını açığa çıkarmak istemektedir.

Sartre'a göre varoluş, Heidegger'de olduğu gibi insanın tasarımsal varlığına karşılık gelmektedir. İnsan, bilince sahip olması bakımından kendisini kendi varlığıyla ilişkilendirebilen ve kendisini geleceğe doğru açan tasarımsal bir varoluşa sahiptir. Bu anlamda varoluş yalnızca insana özgü bir varlık olma durumudur. Sartre, varoluşa sahip olmayan fakat yalnızca var olanların varlığını Kendinde; varoluşa sahip olan ve ne ise öyle olarak kalmayan bilinci ise Kendisi İçin Varlık olarak adlandırmaktadır. Buna göre Kendinde Varlık, kendi kendisiyle özdeş; ne ise o olan olumsal bir varlıktır. Kendisi İçin ise zamansaldır ve onun zamansallığı, Kendinde varlığı sürekli hiçleme sürecinde deneyimlediği öznel durumdur (Kırkoğlu, 2013:29). Kendisi İçin Varlık, kendisiyle çakışmayan, kendisinin hep ötesinde olan varlık biçimidir. Sartre'a göre Kendisi İçin olarak insan, dünyaya hiçliğin gelmesine aracılık eden varlıktır. Çünkü insanın dünya ile münasebeti, insan bilincinin olumsuzlayıcı edimi üzerine kurulmaktadır. Ne ise öyle olan dünyayı araçsal olarak ayırıştıran insan bilinci, onları kendisi için dönüştürmekte ve olduğundan başka bir şey olarak hiçlemektedir. Buna paralel olarak bilincin kendi kendisiyle ilişkisi de olumsuzlayıcıdır. Kendini olumsuzlayan ve hiçleyen bir bilince sahip olarak insan, Sartre'ın da belirttiği gibi bir eksikliklerdir. İnsan gerçekliğinin "ne için" eksiklik olduğunu ise Sartre, kendi kendisiyle örtüşen bir Kendinde Varlık olmak arzusu ile açıklamaktadır. Bu varlık yapısı nedeniyle insan, ontolojik olarak hiç olmaya, yani özgür olmaya yazgılı bir varlıktır.

Sartre'a göre insan bilince sahip olması bakımından aşkın, bedene sahip olması bakımından ise olgusaldır. Biemel'in de belirttiği gibi aşkınlık, insanın olanaklar tasarlama, seçme ve onları gerçekleştirme yeteneği iken, olgusal belirlenmiş ve saptanmış olmaktır (Biemel, 1984:54). Heidegger'de olduğu gibi Sartre'da da dünya, ontik olarak insana önceldir. Dünya ile insan, birbirine bağlıdır. Dünya, insanın "kendilik" bilinci kazanmasının; insan ise, dünyanın dünya olarak kavranmasının koşuludur. Olgusal anlamda insan, kendinden önce belirlenmiş bir dünyanın koşulları içine doğmaktadır. Bu nedenle özgürlük bir takım sınırlarla karşılaşmaktadır. İnsanın içine doğduğu coğrafya, iklim; dil, din, ırk; toplumsal sınıf gibi koşullar her ne kadar insanın eylem özgürlüğünü

kısıtlaşmalar da, Sartre'a göre özgürlüğe karşı bir kanıt oluşturamazlar. Çünkü insan, içinde bulunduğu koşullar ne olursa olsun kendini bu koşullardan bağımsız olarak tasarlayabilme olanağına sahiptir. Sartre, özgürlüğü Kendisi İçin'in seçme gücü olarak kavramamızı ister. Bu seçim, özgürlüğü seçmek değil, kendini seçmektir ki bu da insan bilincinin aşkın yapısının zorunluluğudur. "Özgürlük böylece dolu bir varlığın belirışı değil, verili bir varlık karşısındaki varlık eksikliğidir" (Sartre, 2013:610). Özgürlüğün bir amaç doğrultusunda yapılan seçimde ortaya çıktığını belirten Sartre'a göre, özgür olmak "istemeye karar vermek"tir.

Dünyadaki şeyler insanın karşısına bir engel olarak çıkıp, direnç gösterebilirler. Bu durum tam da insan özgürlüğünün ortaya çıktığı yerdir. Sartre'a göre insan ancak verili olan karşısında bu verili olana rağmen özgürdür. Sarp bir kayanın dibinde bekleyen insan için kayanın tırmanılmaya dirençli ya da elverişli olduğu ona doğru atılımda bulunan özgürlüğün ışığında açığa çıkmaktadır (Sartre, 2013:614). Eğer der, Sartre, kayanın tepesine çıkmak istiyorsam benim için kaya bir engel değildir; ama tam tersine kayayı tırmanılamaz olarak kavransam, tepesine çıkma cesaretini de gösteremem. Bunun yanı sıra bedensel açıdan kayaya tırmanmak için yeterince güçlü olmayabilirim. Bu durum ise benim daha önceki seçimlerimin bir sonucu olarak beni sınırlandırmaktadır. Çünkü eğer Sartre'a göre, geçmişimde spor yapmayı seçmiş olsaydım, kaya benim için tırmanmaya elverişli bir durumda olacaktı. Böylece Sartre'ın özgürlüğün paradoksu adını verdiği şey ile karşılaşırız: "yalnızca *durum* içinde özgürlük vardır ve ancak özgürlük aracılığıyla durum olur. İnsan-gerçekliği her yerde yaratmadığı engeller ve direnişlerle karşılaşır; ne var ki bu direnişler ve bu engeller, ancak insan-gerçekliği olan özgür seçim içinde ve bu seçim aracılığıyla anlam kazanırlar" (Sartre, 2013:615). Kendisi İçin'in dünya üzerindeki olgusalığının koşullarını "durum" olarak adlandıran Sartre'a göre özgürlük tarafından aydınlatılan bu durumlar, "yerim", "geçmişim", "etrafım", "hemcinsim" ve "ölümüm"dür.

Sartre'a göre özgürlük, Kendisi İçin'in tasarımsal varlığında temellenmekle birlikte dünya ile ilişkisinde seçme özgürlüğü olarak ortaya çıkmaktadır. Kendi başına nötr olan dünyadaki şeyler insan karşısında belli bir durum içinde görünmektedir ve bu "durum" da temelini yine insanın özgür tasarısında bulmaktadır. Bu noktada ölüm, insan gerçekliğinin bir sınırı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ölümle birlikte Kendisi İçin'in geleceğe doğru açılan zamansal varoluşu kesintiye uğrayarak, kendisiyle özdeş bir Kendinde Varlık haline gelmektedir. Bu

nedenle ölüm, insan gerçekliğinin sınırındır. Ancak Sartre'a göre insanın olgusallığından kaynaklanan bu sınır, özgürlüğün karşısında duran bir engel olarak anlaşılmalıdır.

Sartre'a göre Heidegger, Dasein'ı ölüme yönelik varlık olarak tanımlayarak ölüme insani bir içerim kazandırmıştır. Çünkü Sartre'a göre, insan için insani olmayan hiçbir şey söz konusu değildir. Bu anlamda ölüm, mutlağa açılan bir kapı gibi düşünülemez. Sartre, öncelikle ölümün sahip olduğu saçma (absurd) niteliğine vurgu yapmak gerektiğini söylemektedir. "Ölüm, tıpkı doğum gibi salt bir olgudur; bize dışarıdan gelir ve bizi dışarıda dönüştürür. Temelde, doğumdan hiçbir biçimde ayrılmaz olan ve olgusallık diye adlandırdığımız şey de doğumun ve ölümün özdeşliğidir" (Sartre, 2013:678). Kendinde Varlığın nedensiz ve açıklanamaz oluşu gibi ölüm de mantıken izah edilemez dışsal bir olgudur ve bu nedenle saçmadır. Ölümün saçma yapısının bir diğer nedeni ise Sartre'a göre, tamamen rastlantısal bir son olmasından kaynaklıdır. Sartre, ölümün saçma niteliğine şu sözlerle vurgu yapmaktadır:

Bizlerin, infaz gününü bilmeyen, ama her gün zindandaki yoldaşlarının infaz edildiklerini gören idam mahkûmları arasında bir idam mahkûmu durumunda olduğumuz çoğu kez söylenmiştir. Bu tam olarak doğru değildir: bizleri daha çok, nihai eziyete cesaretle hazırlanırken, darağacında iyi bir görünüm sergilemek için elinden geleni yaparken, bir İspanyol gribi salgını sonucu ölüveren bir idam mahkûmuna benzetmek gerekir (Sartre, 2013:664).

Sartre'a göre ölümü beklemek gibi bir şey söz konusu değildir. Heidegger'in aksine Sartre, ölümü insanın bir olanağı olarak görmez; tam aksine tüm olanakların olanaksızlaşmasıdır. Dolayısıyla beklenti, ancak bir imkânın beklentisi olabilir, ölümün değil. Sartre'a göre ölümü beklemek ancak sınırların daha kesin olarak çizildiği bir yaşam söz konusu olduğunda mümkündür. Bir idam mahkûmu, ölümünün gelmesini bekleyebilir örneğin. Çünkü ölümü için bir tarih belirlenmiştir, yaşamının sınırları çizilmiştir. Mahkûmun idam kararı iptal edilebilir ya da idam edilmeden önce başka bir nedenden dolayı ölebilir. Böylece açıktır ki gelmesi beklenen bir ölüm bile daha önce ya da daha sonra gelebilir. Sartre'ın bir hücrede infaz gününü bekleyen üç kişinin birkaç gününü anlattığı ünlü öyküsü *Duvar*'da öykünün kahramanlarından Tom, insanın ölümü düşünmek için yaratılmadığını söyler (Sartre, 2010:24). Sartre'a göre insan, hep bir sonraki an'ı düşünmek ve tasarlamak zorundadır. Bu nedenle Sartre'ın da

belirttiği gibi Kendisi İçin varlıkta “ölüme yer yoktur” (Sartre, 2013:672).

Sartre, özgürlüğün dünya durumları karşısındaki insanın kendini seçme özgürlüğü olarak ortaya çıktığını söylüyordu. Bu açıdan bakıldığında insan, ölüm ile bir durumla karşılaştığı gibi karşılaşmamaktadır. Kendisi İçin’in olanaklı varlığı özgür seçimlerinden oluşmaktadır; fakat ölüm bu özgürlüğü ortadan kaldırmaktadır. “Özgürlüğümüz; yaşarken bir durumun içerisindeyken, ölüm üzerinde hiçbir güce sahip değildir” (Lightbody, 2009:90). Çünkü ölüm Sartre’a göre insan öznelliğini ortadan kaldıran bir dışsallıktır ve Kendisi İçin, diğer tüm olanaklarına atıldığı gibi ölüme atılamaz. Bu nedenle ölüm, Kendisi İçin Varlığın ontolojik yapısına ait değildir. Sartre, ölüm ile insanın tasarımsal varoluşsal tarzı arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedir. İnsan tasarımsal yönü ile sürekli olduğunu aşan ve olmadığını olan bir varlık olarak kendi öznel olanaklarını açığa çıkaran veya geri çekip üstünü örten bir varoluşa sahiptir. İnsanın bu olanaklılığı yaşamı boyunca bir potansiyel olarak onun varlığına içkindir. Bu bağlamda Sartre’da ölüm, insanın kendi varoluşuyla kendisini ilişkilendirmesine karşılık gelen bu öznel olanakların kesintiye uğramasına karşılık gelmektedir. Dolayısıyla Heidegger’in bir olanak olarak kavradığı ölüm, Sartre’a göre insanın bir olanağı olmadığı gibi tüm öznel olanaklarının da hiçlenişinden başka bir şey değildir.

Sartre’a göre ölümü keşfetmem zorunlu olarak başkasının ölümü aracılığıyla gerçekleşir. Aksi takdirde ölüm, her şeyin eş zamanlı yok yoluşu olacaktır. Şu halde ölümü, “benim ölümüm” olarak kavramam bir başkasının varoluşuna bağlıdır. Varlığı olumsal olan başkası ölümlü olduğu için bana ölümü keşfettirmektedir. Bu nedenle Sartre’a göre ölümden hem bir olgusal hem de radikal bir olumsuzluk vardır. Başkası, kendi varlığında ölümü bana açarken aynı zamanda bana ölümünden sonraki “ölmüş yaşamım” hakkında da bilgi vermektedir. Sartre’a göre kendi ölümünü anlamak isteyen bir kişi, kendisini başkalarının gelecekteki yemi olarak keşfetmek zorundadır (Sartre, 2013:676). Sartre, “Ölmüş olmak, yaşayanlara yem olmaktır” derken, tüm yaşamı boyunca başkasının nesneleştirici bakışına direnen Kendisi İçin’in ölümle birlikte başkası karşısında savunmasız kalacağını belirtmektedir. Ölümünden sonra Kendisi İçin’in yaşamı, yaptığı seçimler, başkasının yorumlaması ve üzerinde değişiklikler yapması için nesnelere haline gelmektedir; tıpkı (Sartre’ın örneğine dönersek) kayalığın bizim salt kendimize özgü araçsal karmaşamızla aydınlatmamız için bir nesne olması gibi. (Lightbody, 2009: 90). Böylece ölüm, Sartre’ın da belirttiği gibi, başkalarının benim

üzerimdeki zaferidir. Bilindiği gibi Sartre, ben ve başkası arasındaki ilişkiyi her iki tarafın da mutlak özgürlük olmasından dolayı hiç bitmeyecek bir çatışma olarak öne sürmektedir. Bu sonsuz çatışmayı taraflardan biri lehine sonlandıran ise, ölümdür.

Sartre, bir ve aynı şey olarak düşünülen ölüm ile sonluluk kavramlarını birbirinden ayırmamız gerektiğini söyler (Sartre, 2013:679). Sartre'a göre Heidegger bütün ölüm teorisini üzerine kurduğu "Ölüme-doğru-Varlık" anlayışında sonluluk ile ölümü özdeş kabul ederek bu hataya düşmüştür. Ölüm, Sartre için olumsal bir olgudur ve Kendisi için'e dışardan gelir ve onu geri döndürülemez biçimde Kendinde varlığa dönüştürür. Sonluluk ise Sartre'a göre Kendisi İçin Varlığın ontolojik yapısında temellenmektedir. İnsan, tasarımsal bir varlık olmasından dolayı sonludur. Mümkün olanlara doğru her atılışında kendisini şu ya da bu şekilde seçen insan, zamansallığından dolayı kendi geçmişi haline dönüşmektedir. Zamansallık geri döndürülemeyeceğinden dolayı Sartre'a göre, "insan-gerçekliği ölümsüz olsa bile sonlu kalır, çünkü kendini insan olarak seçerken sonlu *kılar* (Sartre, 2013:679). Dolayısıyla insan, özgür olduğu için sonlu; sonlu olduğu için de özgürdür. Ölüm ise Sartre'a göre doğmuş olmak kadar saçma olan ve Kendisi İçin Varlığı, Başkası İçin Varlığa dönüştüren özneliliğin sınırından başka bir şey değildir. Ancak insan özgürlüğü, bu sınır ile hiçbir zaman karşılaşmamaktadır. Çünkü Sartre'a göre ölüm insan tasarımlarına hiçbir biçimde engel olamaz. Şöyle der, Sartre: "Ben ölmek için özgür değilim, özgür bir ölümlüyüm" (Sartre, 2013:681).

Sonuç Yerine

Heidegger'e göre insanın otantik varoluşunun koşulu daha önce de belirtildiği gibi kaygı varlığında temellenmektedir. İnsanın sahici (otantik) bir varlık olmasının koşulu, ölüm olgusunun üstünü örtmek yerine onu yaşamın içine yerleştirmektir. Yaşam içinde ölüm kesin olduğu kadar belirsizdir de. Heidegger'e göre ölümün kesinliği ile belirsizliği arasındaki gerilim insansal varlığı gündelik yaşamda herkesin mutlaka öleceği ama şimdilik sıranın kendisinde olmadığı kavrayışına götürmektedir. Ölüme yönelik bu kavrayış, ölümden duyulan korku ile ölümün gelecekteki bir zamana ertelenişidir. İnsanın kendisini gelecekteki olanaklarına doğru kesintisiz olarak açan varoluşu, ölüm ile birlikte sona ermektedir. Bu durumda Ölüm, insan için kesin olan en uç olanak olarak olanaksızlığın olanağı durumundadır. Çünkü ölümlerle birlikte insanın kesintisiz varoluşu

sona ermektedir. Bu nedenle Heidegger, insanı ölümlü bir varlık olarak değil, ölüme doğru varlık (Sein zum Tode) olarak tanımlamaktadır. Çünkü Heidegger'e göre ölümü bir "son" olay olarak değil, kendimizi o sona doğru giden geçici birer varolan olarak kavradığımızda varoluşumuzu otantik bir şekilde kurabiliriz. Böylece Heidegger için ölüm, hem insanın geçici yaşamını anlamlandıran (ve böylece otantik bir varoluş olanağı veren) hem de kesintisiz varoluşa sahip olan insanın varoluşunu bir bütün olarak kavramasını sağlayan bir fenomendir. Öyle ki Heidegger için ölüm, otantik bir varoluşun en temel olanağı olarak Varlığın anlamı sorununda aydınlatılması gereken en önemli sorunsaldır.

Sartre'a göre insanın olgusallığından kaynaklanan ve özgürlüğünün sınırlarını çizen durumlar arasında ölüm de yer almaktadır. Ancak Sartre, insanın özgürlüğünün hiçbir zaman ölüm gibi bir son ile karşılaşmayacağını söyler. Çünkü Sartre'ın Kendisi İçin Varlık olarak tarif ettiği insan gerçekliği, kendini hep bir sonraki an'a doğru fırlatan; olduğunu aşan, olmadığını ise olan tasarımsal bir varoluştur. İnsanın "sanki ölüm yokmuş gibi" yaşamasının sebebi, ölümü bir olanak olarak görmeyişinden ve tüm diğer olanakları gibi ölüme kendini bırakamayışından kaynaklıdır. Sartre'ın da belirttiği gibi, Kendisi İçin'in kendini aşan ontolojik yapısı ölümü dışlamaktadır.

Sartre'a göre ölüm olgusu, Heidegger'de olduğu gibi insanın bir olanağı değildir. Heidegger'e karşıt bir biçimde Sartre, ölümü insanın olanaklarını olanaksızlaştıran bir olgu olarak konumlandırmaktadır. Çünkü Sartre'a göre, kendini zamansallaştırarak açan ve hep geleceğe doğru fırlatan insan, bu tasarımsal varlığından dolayı mutlak bir özgürlük olarak kavranmak zorundadır. Ölümü insanın özgür varlığı açısından ele alan Sartre, özgürlük ile ölümün hiçbir zaman karşılaşamayacağını söyler. Her ne kadar ölüm insanda kaygı ve bulantı duygularına sebep olsa da, Sartre'a göre insanın tasarımsal varoluşuna hiçbir biçimde engel olamaz. Ölümünün geleceğini bilen bir idam mahkûmunun bile darağacında nasıl daha iyi görüneceğinin planını yapabildiğini söyleyen Sartre, insanın özgürlüğü karşısında ölümün bir hiç olduğunu söylemektedir. Varoluşçuluğunun önemli unsurlarından biri olan özneler arasılık bağlamında da ölümü ele alan Sartre, yaşamı boyunca başkasının nesneleştirici bakışına direnen insanın, ölüm nedeniyle kendi yaşamı üzerindeki öznelliğini tümüyle başkalarının bakış açısına teslim etmek durumunda kaldığına dikkat çekmektedir. Bu bağlamda Sartre'a göre, dünyada başkalarıyla birlikte kendi varoluşunu sürdürme zorunluluğunda

olan insan için ölüm, başkalarına karşı kesin bir yenilgiden başka bir şey değildir.

Sonuç olarak ölüm kavramı her iki düşünürde de farklı içerime sahiptir. Heidegger'e göre ölüm, varoluşun bütün olarak deneyimlenmesinin ve otantik varoluşun olanağı olarak hem ontolojik hem de egzistansiyel bir içerime sahipken, Sartre'a göre ise ölüm tümüyle saçma olan ve insanda yalnızca bulantıya sebep olan dışsal bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ezgi Polat, Mersin Üniversitesi, Türkiye
Zehragül Aşkın, Mersin Üniversitesi, Türkiye

Kaynakça

- Biemel, W. (1984). *Sartre* (Çev. V. Atayman). İstanbul: Alan Yayıncılık
- Epikür. (1962). *Mektuplar ve maksimler*. (Çev. H. Örs). İstanbul: Remzi Kitabevi
- Flynn, T. (2006). *Existentialism: a very short introduction*. New York: Oxford University Press.
- Heidegger, M. (2002). *On time and being* (J. Stambaugh, Trans.). United States of America: University of Chicago Press. (Original work published 1972).
- Heidegger, M. (2009). *Metafizik nedir?*. (Çev. Y. Örnek). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Heidegger, M. (2011). *Varlık ve zaman*. (Çev. K. H. Ökten). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Heidegger, M. (2013). *Hümanizm üzerine*. (Çev. Y. Örnek). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kırkoğlu, S. R. (2013). Sartre'in ontolojisi ve özgürlük ahlakı fikrinin gelişimi. Z. Direk, R. Güremen (Ed.). *Çağdaş Fransız Düşüncesi* içinde (ss.17-47). İstanbul: Minör Yayınları
- Lightbody, B. (2009). Death and liberation: a critical investigation of death in Sartre's Being and Nothingness. *Minerva- An Internet Journal of Philosophy*, 13, 85-98
- Malpas, J., ve Solomon, R. C., (2006). Giriş. J. Malpas, Robert. C. Solomon (Eds.) *Ölüm ve Felsefe* içinde (ss. 15-21). (Çev. N. Küçük). İstanbul: İthaki Yayınları. (Özgün çalışma, 1998).
- Sartre, J. P. (2010). *Duvar*. (Çev. E. Canberk.). İstanbul: Can Yayınları
- Sartre, J. P. (2013). *Varlık ve Hiçlik*. (T. Ilgaz ve G. Ç. Eksen). İstanbul: İthaki Yayınları